

УДК 821.161.2-95 (100)

Лідія Ковалець

НОВІТНІ ФЕДЬКОВИЧЕЗНАВЧІ СТУДІЇ УЧЕНИХ З УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ТА ВЛАСНЕ ЗАРУБІЖЖЯ ЯК РЕІНТЕРПРЕТАЦІЯ РАДЯНСЬКОЇ ОФІЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ПИСЬМЕННИКА

На тлі видатних досягнень українського федьковичезнавства нового часу і тих публікацій радянського періоду, що створили казенно-догматичний образ Ю.Федьковича, викладається матеріал про ідейно та й змістово цілком інші студії учених із діаспори та власне зарубіжжя; при цьому наголошується на потребі активнішого вивчення даних текстів як невід'ємної частини федьковичезнавчої літератури.

Ключові слова: федьковичезнавство, діаспора, зарубіжжя, рецепція, ідеологія.

Заявлена проблема досі не ставала об'єктом спеціальних спостережень, хоча статті Г.Гуць, Ф.Погребенника, В.Полека, О.Дзвінчук, зрештою, «Історія вивчення життя і творчості Федьковича» в семінарії письменника [9, с. 5-85] вмістили присутній інформативний матеріал, вартий ще глибшого аналізу. Стосовно ж останньої праці, то в ній мовиться про здобутки окремих зарубіжних фахівців, проте здебільшого нового часу, і з об'єктивних причин цілком обійдено увагою федьковичезнавчі студії науковців із діаспори. Як нам видається, краще збагнути новизну їхніх публікацій можна у зіставленні з тими, що готувались на підрадянській Україні й були намаганнями окремих функціонерів од літератури не стільки потрактувати Федьковича, скільки стандартизувати його феномен.

Мусимо одразу зазначити, що, розвиваючись в умовах розрізненості частин України та почасти в еміграції, федьковичезнавча галузь уже в 1890-1930-х рр. досягла ренесансного рівня. Фактично тоді з ініціативи й за участю І.Франка було створено унікальну джерелознавчу базу в особі Перше повне і критичне видання творів Федьковича (у 4-х т., 7 кн.) та «Матеріали до життєписи...» буковинця; заангажовано на тривалий час до виконання місії координаційного та організаційного центру федьковичезнавства Наукове товариство імені Шевченка у Львові; здійснено загалом вдалу спробу підготовки біографії письменника; крім того, започатковувалися різні в ідейно-тематичному, методологічному плані напрямки наукового вивчення Федьковича і розповсюдження науково-популярних федьковичезнавчих матеріалів, доводилася найбільша успішність широких, комплексних підходів до студіювання будь-якого аспекту життєдіяльності буковинського автора. Уже тоді В.Бирчак, М.Сріблянський, М.Євшан висловились про небезпеку втрати науковим федьковичезнавством своєї духовної суверенності, однолінійного, тим більше ідеологічного підходу до вивчення конкретного творчого явища, так

само, як про доцільність поміркованого, врівноваженого пошуку нових, зрозуміло, що більш модерних шляхів розвитку гуманітаристики.

Парадоксально, але ні смертоносна дія Першої та Другої світових воєн та голодоморів, ні лещата цензури в умовах іноземного поневолення не спричинили такого руйнівного впливу на фєдьковичезнавчу і загалом літературознавчу сферу, як це сталося в час панування тоталітарного режиму. Радянський офіціоз, незадоволений тупцюванням на місці, себто датованими кінцем 1930-1940 рр. публікаціями на Фєдьковичеву тему Л.Новиченка, І.Пільгука, Є. Кирилюка та декого іншого, у 1950-х рр. візьме рішучий курс на марксистсько-ленінське оновлення й даної сфери – через своєрідний проект щодо міфологізації постаті Фєдьковича. Семантика міфу мала бути, зрозуміло, радянська: поет мусив якщо не бідувати, то боротися з буржуазним націоналізмом, церквою, ба навіть І.Мазепою (див.: Правда України. – 1960. – 28 мая) та зробитись учасником революційного руху; допускалася безпосередня причетність до боротьби його крєвних, зрозуміло, підтверджена фактами, нехай і натягнутими. Ідейним натхненником, найпильнішим творцем догматично-казенного образу буковинця стає О.Мазуркевич: його стаття «За справді наукове вивчення і видання творів Ю.Фєдьковича» (Літ. газета. – 1953. – 23 квітн.), попри свою назву, відповідала якраз розгорнутій кампанії нагнітання загального психозу з приводу, мовляв, активізації діяльності українських буржуазних націоналістів. Окрім того, не наважуючись відкрито повеличати буковинця, як І.Франка чи Лєсю Українку, революціонером-демократом, запопадливі служителі партійно-ідеологічного культу бодай ствердили, що цей «полум'яний трибун /.../ часто наближався (? – Л.К.) до революційно-демократичного пафосу», і це стало лєдь не єдино можливим завдяки «великій російській літературі» (Г. Мізюн), що він, письменник, узагалі «близько стояв до революційного визвольного руху в Росії і на Україні» (О. Крицевий). Зрештою, примітивне, спрощене, «публіцистичне» тлумачення Фєдьковича стало не лише ідейно вигідним: фактично відмовлялося в доцільності проведення екскурсів у безмежний художній світ задля з'ясування складних, суперечливих питань конкретного ідейно-творчого розвитку, як і замовчувалась потреба взагалі скрупульозно вивчати літературний процес, позаяк його концепція перед тим була максимально спрощена, а підходи до відомого канону класиків уніфіковано. Антитезою до цілого явища, що загрожувало стати кризою, виявились публікації М.Пазяка, М.Нечиталука, згодом, у 1970-1980 рр. – Г.Гуць, П.Загайка, О.Романця, М.Шалати; в них не знаходилось місця для дескриптивності, описовості, однак зберігалася більша чи менша ідеологічна зашореність, неповнота викладу, поверховість, побіжність там, де треба було промовляти глибше й на рівні філософсько-естетичному.

Закордонний світ перебував у благодатнішому становищі й тому здійснив доволі відчутний поступ в освоєнні цікавого для нас матеріалу. Вочевидь, першою ластівкою наукового діаспорного фєдьковичезнавства стали цілком модерні замітки Б.Лепкого в його «Начерку історії української літератури» (1930). У згаданій польськокомвній студії, що пропонувала реінтерпретацію художнього процесу з погляду естетики та краси, автор

висловився, зокрема, про те, що Федькович «мав свій стиль і свою форму», що «дуже оригінальними є «Окрушки» – «в'язка імпресіоністичних перлин», які «не втратили свого блиску», що «його (Федьковича. – Л.К.) переклади з Гете, Уланда і Гейне суть властиво гуцулізованими транспозиціями, на яких перекладач (в оригіналі tłumacz (тлумач). – Л.К.) витискає свій індивідуальний знак» [11]. Подібні оцінки співвідносилися з ранніми відгуками М.Сріблянського та М.Євшана, себто тих українських діячів, котрі першими взяли на себе оцінювати Федьковичеву спадщину загалом з естетичних позицій, ставились до її автора не як до провінціала, а як талановитого, самобутнього і повнокровного учасника культурного процесу, що й забезпечило особливу, хай не позбавлену проблематичності, результативність подібної методи.

Зарубіжне федьковичезнавство задекларувало своє народження іще при житті письменника. Спершу виступами таких фахівців з україністики, як у Польщі П.Свенціцький та Е.Сверчевський, у Росії – О.Піпін, автор нарисів про українське письменство в «Истории славянских литератур», підготовлених з участю В.Спасовича, у Чехії – К.Кадлец. Інтерес до Федьковича виявила також німецькомовна преса Відня. Зазначимо, що тоді превалював іще однотипний – оглядово-популяризаторський підхід до висвітлення складної теми: зазвичай подавались біографічні довідки, окреслювався широкий суспільно-літературний контекст, проводилася суб'єктивна, спричинена таки, мабуть, і неповним знанням Федьковичевої творчості, думка М.Драгоманова про згубний вплив на неї Шевченка та про явні переваги прози. Більш значущими видаються оригінальні намагання виходити за межі аналітичних розмислів і синтезувати матеріал. Так, Е.Сверчевський уперше заговорив про особливості поезики буковинського автора як «співця у буквальному значенні цього слова» [12, с. 30], анонімний віденський рецензент німецькомовної збірки Ю.Федьковича «Am Tscheremush» відзначив «найсердечнішу наївність і – значно більшою мірою – реалістичний світогляд» Федьковича як німецькомовного поета [цит. за: 2, с. 124]. Географія цих виступів, як бачимо, не була вузьколокальною, тим більше, вони відіграли чималу суспільно-естетичну функцію на шляху до утвердження Буковини, України на теренах слов'янського та німецькомовного культурного світу, не кажучи вже, що привертати увагу до постаті письменника, знайомили з нею, розвивали, задовольняли ідейно-естетичні запити свого читача: подібні публікації були насправду більш потрібні «для читаючих людей, ніж для самих писателів» [7, с. 154-155]. Іншими словами, презентативні, критично-публіцистичні, суто популяризаторські статті Федьковичевих сучасників створили інформаційне естетико-аксіологічне поле і засвідчили великі внутрішні ресурси федьковичезнавства як галузі.

Що ж до «еміграційних» виступів, то вони мали різне спрямування. Вплив національно значущої ідеології найбільше позначився на статті Осипа Безпалка «Поет селянського горя та бунту. Федькович з того боку, з якого ми його не знаємо» (Неділя. – 1934. – Ч.48). Автор, політичний діяч, активіст ЗУНР, УНР, до того ж публіцист, емігрувавши з Буковини до Чехо-Словаччини і зазнавши згодом більшовицького арешту та смерті в Казахстані, тепер наче вступив у діалог з іншими українськими фахівцями, їхнім запитальним «Як знаємо Федьковича?» і презентував із Праги наступне знання свого країнина – відповідно до власних політичних

інтенцій: за твердженням О.Безпалка, Федькович «сміливо підносив свій голос проти цісарського Відня, проти німецького уряду, проти польських панів», одне слово, був «великим поетом-революціонером», котрий, більше того, «виробив свою революційну концепцію проти режиму Габсбургів», став «пророком громадської думки». Штучна, натягнута політизація творчого феномена, тим паче спроба суб'єктивістського потрактування письменника, насправді ж різного, моментами й дуже лояльного у ставленні до панівної влади, виявились іще одним доказом на користь «незнаємості», наукової невивченості Федьковича, як і того, що подібні принципові заяви мусять базуватися на всебічних фахових спостереженнях.

Зрештою, це була, здається, єдина в нерадянському фєдьковичезнавстві, при тому не насаджувана згори і ніким не підтримана, не розвинута спроба суто ідеологічного потрактування Федьковича, між тим проведена із застосуванням порівняльно-історичного методу: громадянська поезія письменника спонукала автора публікації до проведення аналогії з відповідною творчістю Гейне, Платена, Гюго, віденського поета Анастасія Гріна, нашого Кобзаря («Шевченкова соціальна поезія /.../ повела Федьковича на шляхи громадської пісні, на шляхи, яким геній Федьковича дав свою власну печать, силу і красу»). Західноукраїнське та еміграційне фєдьковичезнавство ніби готувалося до зустрічі з виступами цілком іншої провідної ідейної тональності, що з'являться на радянському ґрунті у 1950-х роках, тим самим намагалося завчасно виробити «іммунітет» і зберегти свою питому національну ідентичність.

Високу ж фахову спроможність сил, котрі унезалежили власну рецепцію Федьковича від тиску системи, емігрувавши з України, однак іще мали змогу в Галичині та на Буковині друкуватися, підтвердило дослідження професора УВУ у Празі, вихованця філологічного семінару В.Перетца в Київському університеті Леоніда Білецького «Осип Федькович» (Самостійна думка (Чернівці). – 1935. – №1). З огляду на діалогічну природу тексту дана праця теж своєрідно «законтактувала» зі здобутками фєдьковичезнавства, найбільше – статтею Г.Хоткевича «Федькович і Шевченко» (Червоний шлях. – 1924. – №10) – на той час першою і єдиною спеціальною розвідкою з дискусійного питання, позаяк воно виявилось також одним із центральних у студії Л.Білецького і під впливом комплексного вивчення, найбільш – психологічного проникнення в матеріал, застосування прийомів філологічного, культурно-історичного, порівняльно-історичного аналізу здобуло глибші акценти. Нам же історія підготовки та видання згаданої студії, простягнута фактично на всю материкову Україну й на українське літературне зарубіжжя, видається показовою: державні кордони для старань тих учених, котрі підходили до складного фєдьковичівського матеріалу «з різцем наукової аналізи, з'ясування інтелектуального» [1, с. 4], були насправду штучними.

Обминемо увагою суто популяризаторські акції еміграційної преси [див.: 3], упустимо й частину спроб закордонних українознавчих осередків наблизитися до найбільшого буковинського поета, дізнатися про які сьогодні важко, бо матеріали розпорошені на сторінках малодоступних видань, а бібліографія їхня відсутня. Проте спостереження за китицею публікацій, виявлених почасти й випадково, дає підстави не просто для певних узагальнень, а для рішучого сприйняття даного матеріалу як

очікуваного, потрібного нам, як до певної міри талановитої компенсації «радянськості» материкового федьковичезнавчого пласта. Річ у тому, що міркування Л.Білецького, Б.Кравціва, О.Соколишина, Д. Козія, Яра Славутича, М.Кргоуна, М.Ласло-Куцок та ін. якраз і вирізняються тим, що автори їх послуговуються методами неідеологічного штибу, бачать в одному з найвидатніших представників українського письменства ХІХ ст. складну, багатогранну людську і творчу особистість, нерозривно пов'язану зі своєю індивідуальною духовною аурою, а не тільки своїм часом та соціокультурним контекстом. Ті іноді дискусійні, але принципово нові питання, які в Україні залишались не порушуваними з 1920-1930-х рр., а то й зовсім іще не ставились, тепер набули чинності. Так, відсутність кваліфікованої прискіпливо-критичної історіографії новітнього федьковичезнавства компенсувало дослідження Б.Кравціва «Федькович у нових літературознавчих публікаціях», у своєму першому варіанті виголошене як доповідь на федьковичівській науковій конференції Філологічної секції НТШ у Нью-Йорку [5]. Яр Славутич, аналізуючи Франкові сонети та їх попередників, у 1977 р. вперше звертається до аналізу Федьковичевих творів на рівні версифікаційному, що дало підстави для оголошення їх автора «не лише фольклорним поетом» [6, с. 124]. Із точки зору філософсько-психологічної вивчає духовну структуру видатного буковинця Д. Козій [5], в іншому матеріалі на типологічному рівні обіймає думкою Федьковичів твір «Пречиста Діво, радуйся, Маріє!» та тичининську «Скорбну матір» – «внутрішньо якнайтісніше пов'язані один з одним» [4, с. 272].

З огляду на зізнання відомого представника діаспорного літературознавства із США, автора праць з естетики і літературної критики І.Фізера, можна констатувати, що «зараз того українського літературного зарубіжжя, котре, перебуваючи у таборах переміщених осіб, цікавилось і жило українським літературним процесом, уже немає» [9, с. 91], отже, пересохло джерело, котре живило і загальну федьковичезнавчу науку, все ж залишившись в очікуванні належного поцінування такого свого внеску.

Зарубіжна україністика 1940-1980-х рр. теж має у своєму активі важливі праці федьковичівської тематики, що найяскравіше підтвердила велика розвідка чеського славіста М.Кргоуна «Поетична творчість Юрія Федьковича» (1973). Рівної їй ні за обсягом (більш як 32 др. арк.), ні за ґрунтовністю не було досі в загальному федьковичезнавстві, бо тут синтетично підсумовувались усі знання про Федьковича, з дивовижною ретельністю творився власний синтез поетичної, ліро-епічної спадщини, успішно вирішувалось питання її внутрішньої організації та своєрідності поетичного типу українського автора. Про немалу байдужність корінного українства стосовно Федьковича свідчить те, що принципово нова праця М.Кргоуна і через більш як 30 літ після своєї з'яви у Брно 500-екземплярним тиражем досі в Україні не перекладена, отож, майже не залучена до наших вітчизняних студій, а тому не спроможна повноцінно здійснювати бажане – актуалізувати створену річ, інспірувати зусилля фахового літературознавства в напрямку пізнання конкретного федьковичівського феномена і творчості інших видатних майстрів.

Останній, наскільки відомо, привертав увагу румунської дослідниці М. Ласло-Куцок, а також австрійського славіста А.Волдана. Попри все, то виступи спорадичні, котрі хоч є свіжим виявом інтересу до найбільшого

поета зеленої Буковини, але не спроможні задовольнити всі потреби федьковичезнавчої галузі. Загалом ми схильні вважати обов'язком об'єктивно й диференційовано поціновувати створене науковцями як в Україні, так і в діаспорі та на власне зарубіжному терені, особливо ж рахуватися з досягненнями – в окремих випадках зразковою частиною конкретного корпусу літературознавчих текстів. Позаяк федьковичезнавство є явищем світового порядку, то вивчення шляхів його розвитку, як і створення нової концепції життєво-творчого шляху видатного письменника, неможливі без засвоєння і цього унікального досвіду.

1. *Білецький Л.* Поезія та її критика. – Львів, 1921. – 24 с.
2. *Гуць Г.* Юрій Федькович і західноєвропейська література. – К.: Вища шк., 1985. – 207 с.
3. *Дзвінчук О.* Питання життя і творчості Юрія Федьковича на шпальтах українськомовної преси Канади // *Наук. вісник Чернівецького університету. Вип. 274-275. Слов'янська філологія.* – Чернівці: Рута, 2005. – С.156-159.
4. *Козій Д.* До глибин існування (Про один образ Федьковича і Тичини) // *Козій Д. Глибинний етос. Нариси з літератури і філософії.* – Торонто-Нью-Йорк-Париж-Сідней, 1984. – С. 272-278.
5. *Козій Д.* Духова структура Федьковича // *Козій Д. Цит. праця.* – С. 263-271.
6. *Кравців Б.* Федькович у нових літературознавчих публікаціях // *Кравців Б. Збір. тв. / Упор. Б.Бойчук і В.Кульчицький-Гут.* – Нью-Йорк: Вид-во Нью-Йоркської групи, 1980. – Т. 2. – С. 268-280.
7. *Славутич Яр.* Франкові сонети та їхні попередники // *Канадське наукове товариство імені Шевченка.* – Т.19. – 1873-1977. Ювілейний збірник наук. праць: До 100-річчя НТШ і 25-річчя НТШ у Канаді. – Торонто, 1977. – С.116-135.
8. *Українка Леся.* Лист до О.С.Маковея. 9 червня 1893 р., Колодязне // *Збір. творів: У 12 т.* – К.: Наук. думка, 1978. – Т.10. – С.153-155.
9. *Фізер І.* Критика літературна // *Сучасність.* – 2000. – №9. – С.86-93.
10. *Юрійчук М.І., Івашкевич З.А.* Юрій Федькович: Семінарій. – К.: Вища школа, 1981. – 232 с.
11. *Krhoun Mečislav.* Básnické dílo Jurije Fedkovoče. – Brno, 1973. – 360 с.
12. *Lepkuj B.* Fata morgana liberalizmu w Rosji // *Lepkuj B. Zarys literatury Ukrainiskiej.* – Warszawa; Kraków, 1930 / *Лепкий Б.* Начерк історії української літератури. – Мюнхен, 1991. – С.237-239.
13. [*Сверчевський Е.*] Народний поет Юрій Федькович // *Юрій Федькович в розвідках і матеріалах.* – К.: ДВУ, 1958. – С.29-31.

Summary

Investigation is made on the backcloth of the prominent achievements of ukrainian Fed'kovych-knowing science in new times and published works of soviet times, that created formal-dogmatic U. Fed'kovych's face. The article deals with material about cardinally notionally and contently new studies Diaspora scientists and foreign countries. Due attention is paid to the necessity of more active study of the same texts as inalienable part of Fed'kovych-knowing literature.

Key words: Fed'kovych-knowing science, Diaspora, foreign countries, comprehension, ideology.